

Marbeh Hokmah

Studies in the Bible and the Ancient Near East
in Loving Memory of

Victor Avigdor Hurowitz

edited by

S. YONA, E. L. GREENSTEIN, M. I. GRUBER,
P. MACHINIST, and S. M. PAUL

Winona Lake, Indiana
EISENBRAUNS
2015

Copyright © 2015 Eisenbrauns
All rights reserved.
Printed in the United States of America.

www.eisenbrauns.com

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Marbeh Hokmah : studies in the Bible and the ancient Near East in loving memory of
Victor Avigdor Hurowitz / edited by S. Yona, E. L. Greenstein, M. I. Gruber,
P. Machinist, and S. M. Paul.

pages cm

Includes bibliographical references and indexes.

ISBN 978-1-57506-415-4 (volume 1, cloth : alk. paper)—ISBN 978-1-57506-416-1
(volume 2, cloth : alk. paper)—ISBN 978-1-57506-333-1 (2-volume set, cloth : alk.
paper)

1. Bible—Criticism, interpretation, etc. 2. Semitic philology. 3. Assyro-
Babylonian literature—History and criticism. I. Hurowitz, Victor, honoree.

II. Yona, Shamir, editor.

BS511.3.M3266 2015

221.6—dc23

2015029479

The paper used in this publication meets the minimum requirements of the American National
Standard for Information Sciences—Permanence of Paper for Printed Library Materials. ANSI
Z39.48–1984.©™

מרבה חכמה

פרופסור אביגדור (ויקטור) הרויץ ז"ל

מרבּה חכמה

מחקרים במקרא ומזרח קדום

ספר זיכרון

לאביגדור ויקטור הורוויץ ז"ל

עורכים

ש' יונה, א' גרינשטיין, מ' גרבר,
פ' משיניסט, ש"מ פאול

תשע"ו © 2015
כל הזכויות שמורות לאייזנבראונס
סדר ועימוד עברי: ספי עיצוב גרפי
הודפס בארצות הברית

www.eisenbrauns.com

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Marbeh Hokmah : studies in the Bible and the ancient Near East in loving memory of
Victor Avigdor Hurowitz / edited by S. Yona, E. L. Greenstein, M. I. Gruber,
P. Machinist, and S. M. Paul.

pages cm

Includes bibliographical references and indexes.

ISBN 978-1-57506-415-4 (volume 1, cloth : alk. paper)—ISBN 978-1-57506-416-1
(volume 2, cloth : alk. paper)—ISBN 978-1-57506-333-1 (2-volume set, cloth : alk.
paper)

1. Bible—Criticism, interpretation, etc. 2. Semitic philology. 3. Assyro-
Babylonian literature—History and criticism. I. Hurowitz, Victor, honoree.

II. Yona, Shamir, editor.

BS511.3.M3266 2015

221.6—dc23

2015029479

The paper used in this publication meets the minimum requirements of the American National
Standard for Information Sciences—Permanence of Paper for Printed Library Materials. ANSI
Z39.48–1984. ©™

תוכן העניינים

vii*	פתח דבר
1*	ה"ברכות" לראובן (בראשית מט 3-4; דברים לג 6; שופטים ה 4) – רקען הספרותי וההיסטורי ומגמתן האידיאולוגית
35*	יצחק אבישור ערים מוסבות שם ישראל אפעל
47*	פרשת נבות היזרעאלי – ההתנגשות הגורלית בין מדיניות המלך לבין קדושת נחלת אבות צפריה בן-ברק
73*	כוהנים וסדרי מקדש בספר מלאכי לפי מקורות נאו־בבליים יונתן בן־דב
91*	חשיבותם המשפטית של המילים "וְהִגַּד לְךָ": קריאה חדשה בדב' יז, 2-7 שלום אליעזר הולץ
101*	משחקי מילים במראות עמוס נילי ואזנה
123*	פרשיות חוזרות ומשמעותן לחיבור ההיסטוריוגרפיה הדו־טרונומיסטית והכרוניסטית צפורה טלשיר
151*	על הזיקה שבין עלילת אקתה ובין סיפורי אברהם יונתן יוגב ושמיר יונה
161*	בין אלוהים לאדם: על הפערים שבראייה, בריסון עצמי ובנאמנות רימון כשר
185*	עריכה וחיבור במשלי כב 17 – כג 10 מיכאל פוקס

197*	הגהות רש"י לפירושו על ספר הושע יצחק פנקובר
229*	נפילת שומרון: בין היסטוריה להיסטוריוגרפיה דנאל קאהן
241*	לרגע הופיעה ונעלמה – סיפורה של מרב בת שאול אורלי קרן וחגית טרגן
261*	צידוק הדין – פעולות עיבוד בספרי שמואל ומלכים אלכסנדר רופא
271*	"תועבת מצרים": אור חדש על בעיה ישנה נילי שופק
295*	מפתח מחברים

חשיבותם המשפטית של המילים "וְהִגֵּד לָךְ": קריאה חדשה בדב' יז, 2-7*

שלום אליעזר הולץ

מהי מטרתו של החוק נגד עבודת אלוהים אחרים בדב' יז, 2-7? לאחרונה הציעו כמה חוקרים כי אין למצוא את עיקר החוק בעונש הסקילה (יז, פס' 5, 7), אלא בהנחיות הפרוצדורליות לשופט, אליו מופנים הציוויים בפסוקים (יז, פס' 4, 6).¹ כלומר, על אף שהחוק עוסק באיסור עבודת אלוהים אחרים, חידושו המרכזי הוא הצבת הכללים ליישום העונש. במאמר זה נסיף תמיכה לגישה המקובלת הזאת באמצעות ניתוח חדש של החוק למרכיביו. במרכזו של הניתוח המוצע עומדת הפרדה חדשה בין התנאי של החוק (protasis) לתוצאתו המשפטית (apodosis). הפרדה זו נסמכת, בנוסף ליסודות הלשוניים של החוק עצמו, על השוואה של נוסח החוק עם מינוח מקביל המופיע בפרוטוקולים משפטיים ניאובבליים. השוואה זו מעלה כי ה"הגדה" בפני השופט חשובה לא פחות מה"שמיעה" וה"דרישה".

הצגת הבעיה

החוק שבדב' יז, 2-7 משתייך לסוגת החוקים הקואיסיטיים, המנוסחים כמשפטי תנאי. חוקים אלה פותחים במילה "כי", שלאחריה פועל נטוי בצורת "יקטל", המציג את המקרה ההיפותתי שאליו מתייחס החוק. החלק המעשי של החוקים האלה הוא סופם, בו מופיעות הוראות הקובעות כיצד על נמעני החוק לפעול במקרה המתואר בתחילת החוק.

* לכבוד הוא לי להקדיש מאמר זה לזכרו של פרופ' הורוויץ, שהיה בין ראשי המדברים בכול הנוגע להשוואה שבין התרבות המקראית וספרותה לתרבות המסופוטמית וספרותה. המובא כאן ראשיתו בדברים שהרציתי בפברואר 2011 בפני המחלקה ללימודי הלשונות והתרבויות של המזרח באוניברסיטת פנסילבניה. העיון בדב' יז, 2-7 ממשיך ומעמיק את אשר התחלתי לעסוק בו כבר, במונחים משפטיים, בעיקר בעמ' 8-9. אני מודה לד"ר טובה גנזל, לד"ר אהרון קולר ולאבי, פרופ' אברהם הולץ, על תגובותיהם ועזרתם.

1. אוטו, הבטים, עמ' 193-194; אוטו, דברים, עמ' 88-89 ועמ' 248-249; לווינסון, דברים, עמ' 118;

וולס, החוק, עמ' 102-103; וולס, הליכים משפטיים, עמ' 222-223.

על כן, בבואנו לדון במטרתם של חוקים קזואיסטיים עלינו למקד את העיין בסופם, שם נמצא את התוצאה שאליה שואפים החוקים.²

בחוקים קזואיסטיים רבים בתורה נמצאים רמזים דקדוקיים – כגון שינויים בנושאי הפעלים ובהטייתם – המסייעים בידי הקורא המבקש להפריד בין התנאי של החוק לתוצאתו. אך החוק בדב' יז, 2-7 אינו מאפשר הפרדה חד-משמעית. האם עיקר הדין הוא הוצאת האיש או האישה לסקילה (פס' 5) או שמא עיקר הדין נמצא כבר בקביעה שעל השופט "לדרוש היטב" (פס' 4) או אפילו בקביעות מוקדמות יותר שבאותו הפסוק? מן התוכן והדקדוק של פסוקים 2 ו-3 ברור שהם (לכול הפחות) שייכים לתנאי החוק. כמו כן, ברור שפסוקים 6 ו-7 בסופו של החוק קובעים כללים מעשיים, ומהווים מעין חתימה העוסקת בכללי עדות ובהנחיה להוצאת הדין לפועל ("יד העדים תהיה בו בראשונה"). פסוקים 4 ו-5 הם שמציבים את הבעיה העיקרית בפני הפרשן.

ההשוואה בין תרגומים שונים של פסוקים אלה לאנגלית ממחישה את הקושי. בעוד שבעברית המקראית אין מילה המסמנת את המעבר בין התנאי לתוצאה, הרי שבאנגלית המילה then ממלאת את התפקיד הזה. על כן מיקום המילה then בתרגומים השונים מורה על עמדת המתרגמים באשר להפרדה שבין התנאי לתוצאה בפסוקים. כתוצאה מכך המילה then מורה גם על פירוש המתרגמים של מטרת החוק, ככלל. כך לדוגמה, בתרגום KJV, מופיעה המילה then בתחילת פסוק 5:

- 2) If there be found among you ... man or woman, that hath wrought wickedness in the sight of the LORD thy God ...
- 3) And hath gone and served other gods, and worshipped them ...
- 4) And it be told thee, and thou hast heard of it, and inquired diligently, and, behold, it be true, and the thing certain, that such abomination is wrought in Israel:
- 5) **THEN** shalt thou bring forth that man or that woman, which have committed that wicked thing, unto thy gates, even that man or that woman, and shalt stone them with stones, till they die.

על פי התרגום הזה, המעבר בין התנאי לתוצאה חל בתחילת פסוק 5, בתיאור הוצאת האשם לסקילה. לדעת הפרשנים והתרגומים הנוקטים בשיטה זו, מטרת החוק היא מניעת עבודה זרה על ידי הצבת עונש מוות בסקילה.³ אם כן, פסוק 4, המתאר את ההיגד לשופט ושמיעתו ואת הדרישה שתברר את אמת הדבר, הוא רקע לעיקר החוק. כך למשל דרייבר, המאמץ את התרגום הזה, בהערותיו המעטות לפסוק 4, אינו משווה משמעות מיוחדת

2. ראו: וולס, החוק, עמ' 93-94. ראו: שם, עמ' 91-92 לפריסת הבעיה בקצרה ולספרות קודמת עליה.

3. ראו: ריטסוורדן, מקהילה לקהל, עמ' 32. תרגום דומה נמצא בתרגום NRSV ואצל ריטסוורדן, שם, עמ' 31.

לתוכנו.⁴ לדעתו, החוק הוא חלק מרצף של ארבעה חוקים (טז, 21-2, 7) שמטרתם היא הגנה על טוהר הפולחן.⁵

תוך כדי התמקדותה על העונש החמור לעובדי אלוהים אחרים, ההבנה הזאת של החוק מזניחה, כאמור, את הפרטים שמסכיב. אם אכן מטרת החוק הוא העונש, מה מקום הפרטים הפרוצדורליים שבפסוק 4 וכללי העדות וההוצאה לפועל שבפסוקים 6 ו-7? פרטים אלה סוטים מהמגמה המשווערת נגד עבודת אלוהים אחרים ואף סוטים אותה. הם מציבים תנאים מסויימים המגבילים למעשה את הוצאת העונש לפועל והמגינים בעצם על הנידון לסקילה.

מסיבות אלה ואחרות, יש להעדיף את דעתם של כמה חוקרים הרואים את מוקד החוק לא בעונש שבפסוק 5, אלא בהנחיות שבפסוק 4.⁶ הקריאה הזאת מתבטאת בתרגום NJPS המציב את המילה then באמצע פסוק 4:

... and you have been informed or have learned of it, **THEN** you shall make a thorough inquiry ...

לפי התרגום הזה, המעבר בין התנאי שבחוק לתוצאה חל בהוראה לשופט לדרוש לאמינות ההיגד או השמועה. אם כן, מטרת החוק אינה למנוע עבודת אלוהים אחרים, אלא להעמיד הוראות פרוצדורליות, החל בדרישה וכלה בהעדת לפחות שני עדים לפני ביצוע העונש.

ראוי לציין כי לפי תרגום NJPS והבנת החוק העולה ממנו ההיגד והשמועה שבתחילת פסוק 4 שייכים דווקא לתנאים שבחוק, ולא לתוצאות. התפקיד של שני הפעלים הפותחים את פסוק 4 הוא נרטיבי, כביכול, ומטרתם לציין כיצד יידע הנמען על המעשה. בדרך זו הפעלים מגשרים בין מעשה החטא לפעולות הנדרשות למשפט נגדו. החוק מתעלם מהמתרחש לפני הדרישה, וחל דווקא על פעולותיו של הנמען לאחר ש"הוגד לו ושמע". מבחינה חוקית, דהיינו מבחינת התגובות הדרושות במקרה הנידון, לאופן ההגדה והשמיעה אין משמעות מיוחדת.⁷

4. דרייבר, דברים, עמ' 206. לשיטה דומה, השוו את דברי קונג'ומן (תחביר), הרומז לדמיון תחבירי בין דב' יז, 4-5 לחוקים אחרים (דב' ט, 13; ט, 17; יג, 15; יט, 18). לדעת קונג'ומן, המילה "והנה" והמסקנות המשפטיות שלאחריה שייכות לתנאים של החוקים ולא לתוצאותיהם. במקרים מסויימים, כגון בדב' יג, 15-16, המעבר הדקדוקי מעתיד לציווי הוא המורה על המעבר בין חלקי החוק; תפקיד המילה "והנה" הוא משני ועדיין טעון בירור. בהיעדר סימנים דקדוקיים אחרים (כגון בדב' יז, 4-7), ולאור הפרשנויות האחרות האפשריות, נדמה כי אין להסתמך על המילה "והנה" בניתוח החוק.

5. דרייבר, דברים, עמ' 201.

6. ראו: לווינסון, דברים, עמ' 121.

7. לדעת תרגום NJPS האות ו' שבתחילת המילה "ושמעת" מציינת בררה ("or") ולא צירוף ("and"). בכך מפחית התרגום עוד בערך החוקי של האופן שבו נודע הנמען לחטא. מבחינת החוק אין הבדל משמעותי בין אם ייודע לו לנמען על ידי "הגדה" (של עד או מגיד אחר) ובין אם ייודע לו לנמען על ידי "שמיעה" (כנראה של הנמען עצמו).

בשונה משתי השיטות הללו, לאחרונה הציע ברוס וולס את התרגום הבא, בו מצויה המילה then במקום אחר בפסוק 4:⁸

... and it is reported to you, **THEN** you shall hear, and you shall investigate thoroughly ...

לדעת וולס, המילה "ושמעת" שבפסוק 4 מציינת את נקודת המעבר מהתנאי של החוק לתוצאה. שיטת וולס בעקבות התרגום הגרמני שהציע אקרט אוטו לתחילת פסוק 4:⁹

... wenn es dir gemeldet wird, sollst du ein Verhör anstellen und gründliche Untersuchung anstellen ...

הקדמת המעבר בין חלקי החוק אל המילה "ושמעת" כרוכה בפירוש מיוחד, משפטי דווקא, של הפועל הזה, מעבר למשמעותו הרגילה בתחום החושים. לדעת וולס ואוטו, בדב' יז, 4 המילה "ושמעת" מורה על פעולה משפטית נפרדת-שמיעה -- אשר פותחת את התהליך המשפטי נגד החוטא.¹⁰ אם כן, מבחינת החוק, לפני שהנמען-השופט יפתח בדרישה, עליו "לשמוע", כלומר לנהל מושב פורמלי שמטרתו קבלת ההאשמה. המשמעות המשפטית של הפועל "ושמעת" בדב' יז, 4 עולה יפה מן ההקשר ואין להרהר אחריה.¹¹ אך נותרו קשיים בנייתוח שמציעים וולס ואוטו. וולס עצמו מתבסס על העובדה שהפועל "ושמעת" הוא הפועל שמחזיר את החוק לניסוח דברים בגוף שני ורואה בשינוי דקדוקי זה ציון למעבר בין חלקי החוק, כבחוקים אחרים.¹² אך החזרה לדיבור ישיר בגוף שני חלה כבר במילה "לך", עוד לפני הפועל "ושמעת". בנוסף לכך, יש להעיר שהניתוח של וולס ואוטו קוטע בין הביטוי "והגד לך" לפועל "ושמעת". מבחינת הלשון וההיגיון שני הפעלים מורים על זוג פעולות מאוחד ובעל משמעות דומה, תהא זו סתמית או משפטית דווקא. מבחינת "ההלכה למעשה", קשה לתאר מצב שבו ה"שמיעה" היא פעולה משפטית פורמלית בעוד שה"הגדה" היא בלתי פורמלית. אם ל"שמיעה" משמעות של הליך משפטי פורמלי, נדמה שגם ה"הגדה" ה"נשמעת" תתבצע במשך הליך זה.¹³

8. וולס, הליכים משפטיים, עמ' 222.

9. אוטו, דברים, עמ' 89, מובא אצל וולס, החוק, עמ' 92, הע' 25. רס"ג כבר הציע פירוש דומה: "וכאשר יוגד לך דבר זה שמעוהו ודרשהו היטב" (עמ' קמ"ג). תודתי נתונה למורי ועמיתי ראובן (ריצ'רד) שטיינר על עזרתו בהשוואת הפירוש (כפי שהביאו המהדיר) לגרסה המובאת בתאג'.

10. המשמעות המשפטית הזאת מודגשת למדי בתרגום של אוטו המשתמש בביטוי "ein Verhör anstellen" במקום בפועל הפשוט "hören". אמנם וולס משתמש במילה האנגלית "hear", המורה על פעולת חוש השמיעה, אך דבריו (החוק, עמ' 93; הליכים משפטיים, עמ' 223) מוכיחים כי כיוון לייחס לפועל משמעות משפטית דווקא. תרגום קרוב יותר (אך גם מסורבל יותר) הינו "conduct a hearing".

11. לספרות ראו: הולץ, מונחים משפטיים, עמ' 1, הע' 2.

12. וולס, 2005, עמ' 93. ההבחנה בחזרה לגוף שני כסימן למעבר בין חלקי החוק מעלה גם קשיים לדעת המפרשים בעקבות תרגום NJPS שהובא לעיל.

13. מסיבה פרשנית זו יש לשלול כנראה את ההיגיון הדקדוקי הנאה שבשיטה הזאת (שלא פורטה בדברי הדוגלים בה), המפרידה בין פעלים סבילים בתנאי (כי ימצא ... והגד) לפעלים הפעילים בהמשך החוק (ושמעת ודרשת היטב וגו').

את הקשיים בפירוש החוק בדב' יז, 2-7 ניתן לסכם כך: ההבנה הפרוצדורלית של החוק היא העדיפה, אך תפקידם של הפעלים "והגד לך ושמעת ודרשת היטב" עדיין טעון בירור. אלה פעולות משפטיות מטיל החוק על הנמען? האם על השופט רק "לדרוש היטב", או שמא גם "לשמוע" (באופן משפטי פורמלי) ואולי אף לקבל את "ההגדה"?

הצעה חדשה: "הגדת" הנאשם בתחילת התהליך המשפטי
לאור הנאמר לעיל, נציע כאן שהמילים "והגד לך" שבתחילת דב' יז, 4 הן שמציינות את המעבר בין התנאי של החוק לתוצאתו המשפטית. בשונה מהתרגומים שכבר סקרנו, עלינו להעמיד את המילה האנגלית then בתחילת הפסוק. כמענה למקרה המתואר בפסוקים 2-3, החוק מציב הליכים משפטיים המתחילים לא בשמיעה, אלא בהגדה. "להגדה" מקום שווה, הן מבחינה דקדוקית והן מבחינה רעיונית, למקום שתי הפעולות הבאות אחריה בפסוק. רק אחרי הגדה, כלומר דיווח פורמלי או האשמה, תתבצענה הפעולות המשפטיות הכתובות בהמשך – ה"שמיעה" וה"דרישה".

הצעה זו כרוכה בפירוש משפטי לביטוי "והגד לך". ממספר כתובים עולה כי הפועל נג"ד (בבניין הפעיל) מורה על דיווח ואפילו על האשמה.¹⁴ יצויין השימוש בפועל בפי הנביא ירמיהו המתאר "דיבת רבים" המזימים להאשים אותו בפני המלכות באמרם "הגידו ונגידנו" (יר' כ, 10). המשמעות המיוחדת של הפועל מתבטאת בצירוף היחידאי של כנוי המושא (-נו), המוסב על ירמיהו הנאשם. מכאן יש להסיק כי נושא הפועל "והגד" שבדב' יז, 4 הוא אותו האדם (האישי או האישה) נושא הפועל "יימצא" המוזכר כבר בתחילת החוק (דב' יז, 2). מבחינת הדיקדוק נושא הפועל הסביל כאן (דב' יז, ד) הוא מושא הפועל הפעיל שם (יר' כ, 10).¹⁵

אם כן, יש לתרגם את הפסוק כך:

THEN he shall be reported to you, and you shall conduct a hearing and investigate thoroughly ...

תרגום זה שונה מהקודמים לו בשתי דרכים. הוא מציב את המילה then כבר בתחילת הפסוק, ובכך מציין שכאן המעבר בין התנאי לתוצאות. התרגום המוצע גם משתמש במילה "he", המציינת נושא אנושי ממין זכר, במקום במילה הסתמית "it". נושא הפועל הוא "איש או אישה אשר יעשה את הרע בעיני ה'" (דב' יז, 2), שלא כדעת המתרגמים הקודמים, שכנראה פירשו שנושא הפועל הוא המעשה.

הניתוח המוצע פותר כמה מהבעיות בפירושים הקודמים שאותם מנינו. במקום להפריד בין "הגדה" ל"שמיעה", העברת נקודת המפנה שבחוק לתחילת דב' יז, 4 מורה

14. כגון ו' ה, 1; ש"א יד, 32-33; מ' יב, 17; כט, 24. עיונים בפירוש המשפטי של הפועל נמצאים במילונים, בעמודים המצויינים במפתח של בובטי, צדק, עמ' 465-478, ואצל מגדליו, צדיקות, עמ' 116, 159-195.

15. לשימוש דומה בפועל סביל לפתיחת רשימת התוצאות במשפטים קוזאסיטיים, השוו: ויק' יג, 2, 19; יד, 2. וראו: לוין, ויקרא, עמ' 85, ומילגרום, ויקרא א-טז, עמ' 776 (אך השוו דבריו בעמ' 831).

שגם ה"הגדה" וגם ה"שמיעה" הן רכיבים באותו חלק של החוק, בו מתוארות התוצאות. ראוי לציין שהבנה זו עולה מההפרדה בין פסוק 3 לפסוק 4 שבנוסח המסורה: תיאור התנאים מסתיים בפסוק 3 ותיאור התוצאות מתחיל בפסוק 4. ועוד, לפי הבנתנו, נקודת המעבר שבתוכן החוק תואמת בדיוק לנקודת המעבר שבדקדוק: המעבר לדיבור ישיר, החל כבר במילה "לך", הוא המציין את המעבר בין חלקי החוק.

על פי הצעתנו, הפסוק מתאר שלושה שלבים משפטיים הקודמים להטלת עונש מוות על הנאשם בעבודת אלוהים אחרים. המילים "והגד לך" מציינות את השלב הראשון, בו מובאת ההאשמה לפני השופט. בבוא ה"הגדה", על השופט "לשמוע", כלומר לקבל את ההאשמה באופן פורמלי, ואחר כך עליו "לדרוש היטב". מטרת השלב השלישי הזה היא בירור נכונות ההאשמה, האמת היא אם לאו. הכתוב עוסק רק במקרה ש"אמת נכון הדבר", ומטייל עונש סקילה על הנאשם.

את הלשונות המתארות את הסדר המשפטי הזה ניתן להשוות ללשונות דומות המופיעות בפרוטוקולים משפטיים ניאובבליים, במיוחד במשפטים שנוהלו בעיר בבל בפני "שופטי המלך".¹⁶ למרות ההבדלים הניכרים בין הפרטים של משפט אחד למשנהו, המסמכים המתעדים את תוצאות המשפט ערוכים לפי מבנה לשוני ניכר.¹⁷ מבנה זה מורה על פתיחת המשפט על ידי השימוש בפועל *qabû* ("לְדַבֵּר") ולאחריו ציטוט דברי התובע. לאחר הציטוט מופיע הפועל *šemû* ("לשמוע"), המורה על תחילת פעילות השופטים, ה"שומעים" את דברי בעלי הדין.¹⁸ הפועל *kānu* מורה על תוצאות הליכי-בירור משפטיים, המוצאים את "נכונות" הדברים, בדרך כלל על ידי קבלת עדות שבעל פה או קריאה במסמכים כתובים.¹⁹

עיון בדב' יז, 4 לאור הנתונים האלה מעלה דימיון לשוני בין המבנה שעל פיו מתוארים הליכים משפטיים במסמכים מבבל לתיאור המקראי של המשפט נגד הנאשם בעבודה זרה. בולטת מכול היא הופעת הפועל "ושמעת" והתואר "נכון", ששניהם קשורים קשר אטימולוגי למילים האכדיות *šemû* ו-*kānu*. אך מעבר לקשר הזה, משמעותי יותר הוא הדמיון שבין סדר המילים שבכתוב ושבמסמכים באכדית, אותו ניתן לסכם כך:

16. על אלה, ראו: הולץ, הליך משפטי, עמ' 27-46.

17. לפרטים על המבנה, ראו: הולץ, מונחים משפטיים, עמ' 4-7.

18. פעולות אלה כוללות לפעמים "שאלה" (המצוינת על ידי הפועל *ša'ālu*) של השופטים המופנית

אל בעלי הדין (הולץ, הליך משפטי, עמ' 247-250). "שאלה" זו מקבילה לדרישה שבדב' יז, 4.

19. הפועל *kānu* (בהטייה בבניין קל) מופיע רק במקרים נדירים. משמעותו של הפועל ניכרת היטב

מהשימוש הרגיל בפועל *kunnu* (בהטייה בבניין פיעל) לציין את דברי העדים. על כך ראו: הולץ, מונחים

משפטיים, עמ' 6-7.

גם בתורה וגם במסמכים באכדית פעלי ההגדה והשמיעה משמשים יחד לציין שלבים במשפט. בכתוב, הפועל "ושמעת" מופיע אחרי הפועל "והגד לך", ומורה על שמיעת ההיגד (כהליך משפטי), כשם שבמסמכים האכדיים הפועל *šemû* מופיע בסוף ציטוט דברי התובע, הנפתחים בפועל *qabû* (הנרדף מבחינה סמנטית לפועל "והגד לך", ששניהם מורים על פעולת דיבור בפה). כמו כן, המילה "נכון" מציינת את תוצאת פעולות הדרישה, בדומה לשימוש במילה *kānu* באכדית. מדמיונות אלה ניתן לתאר את הכתוב בדב' יז, 4 ואת מבנה הפרוטוקולים באכדית כשתי נוסחאות שוות המתארות הליך משפטי דומה.²⁰

השלכות ומסקנות: בין החוק בדב' יז, 2-7 לחוקים בדב' יג, 7-16

כאמור, הניתוח המוצע של החוק בדב' יז, 2-7 מדגיש את תפקידה המשפטי של ה"הגדה". רק הגדה פורמלית, האמורה בפני השופט, נמען החוק, היא מספקת במקרה שבסופו ייתכן עונש סקילה. שמועה סתם, כלומר כזאת שנשמעה מחוץ לבית דין, אין בכוחה להפעיל את המנגנון המשפטי נגד הנאשם.

חשיבותה של ה"הגדה" על פי החוק בדב' יז, 2-7 מתבטאת על ידי השוואת החוק הזה לחוקים הדומים בדב' יג, 7-16.²¹ נעמוד כאן על שתי נקודות דמיון בין החוקים, הראשונה נוגעת לתוכן והשנייה נוגעת לניסוח המילים. מבחינת התוכן, פרשת ה"מסית" (דב' יג, 7-12) היא הקרובה לחוק שבדב' יז, 2-7. שני החוקים מתייחסים ליחיד החוטא, ושניהם מטילים עליו עונש סקילה. מבחינת ניסוח המילים, הדמיון בין הפרשיות ניכר דווקא בהשוואת תיאור הליכי הבירור בדב' יז, 4 לתיאור הדומה (כמעט באופן מילולי) בדב' יג, 15, הנמצא בחוק עיר הנידחת לעבודה זרה (דב' יג, 13-19).²²

שתי נקודות הדמיון מעלות בפנינו גם את ההבדלים שבין החוקים. למרות העונש הדומה, חוק המסית חמור במידה ניכרת מהחוק שבדב' יז, 2-7. לפי דב' יג, 9-11, הענשת המסית היא חובה מיידית על הנמען, ללא כל זכר להליכים המשפטיים המוזכרים בדב' יז, 4 ואם נשווה בין הכתוב בדב' יז, 4 לכתוב הכמעט דומה בדב' יג, 15 ניווכח לדעת

20. מדמיונות אלה אין להסיק כי הנוסח העברי מושאל מזה שבאכדית. סביר יותר לשייך את הדמיון למורשת המשפטית שממנה ינקו גם התרבות המיסופוטמית וגם התרבות הישראלית. על כך ראו: הולץ, מונחים משפטיים, עמ' 4, ובהפניות לספרות שם, הע' 12.

21. רבים כבר השוו בין הפרשיות האלה, ואין זה המקום להאריך בפירוט מלא. על נושא זה, ראו: לווינסון, דברים, עמ' 102-110, ועמ' 118-127, בהפניות לספרות שם, ובפירושים לכתובים עצמם.

22. לווינסון, דברים, עמ' 103-104. אמנם לווינסון מבחין בדמיון שבין דב' יז, 4 לדב' יג, 15 ובהבדלים אחרים שבין ניסוח החוקים ומגמתם, אך אין הוא עומד על הבדלי הניסוח שיוצרו להלן.

23. לווינסון, דברים, עמ' 120-121. לווינסון, רואה בהצבת ההליכים המשפטיים בדב' יז, 4 תמיכה לטענתו שהחוק כולו הוא גרסה מחודשת של החוקים בדב' יג, פרי עריכה משנית ומכוונת. לדעתו מטרת עריכה זו היא, בין היתר, להדגיש את פעולות בתי הדין המקומיים למרות ריכוז הפולחן, ואפילו במקרים החמורים ביותר (שם, עמ' 118-127). לעומת ההסבר הדיאכרוני של לווינסון, ייתכן הסבר סינכרוני המצביע על ההבדל בין "מסית" החמור (בדב' יג) ל"עובד" סתם, הקל (בדב' יז). עליו להודות לפרופ' טליה פישמן שהייתה בין השומעים שבפניהם הרציתי את הדברים והיטיבה להבחין בהבדל זה ולהעיר לי עליו בעל פה. והשוו לדברי לווינסון, דברים, עמ' 104.

כי הליכי הבירור בדב' יז, 4 מפורטים יותר מאלה הנזכרים בדב' יג, 15. לפי דב' יג, 15, ההליכים הקודמים להענשת עיר הנידחת מסתכמים בבירור ("ודרשת וחקרת ושאלת היטב"), ואילו לפי דב' יז, 4 נוספים על הליך הבירור ("ודרשת היטב") גם הליכי "הגדה" ו"שמיעה" בבית הדין. זאת ועוד: השורש שמ"ע מופיע גם בחוק עיר הנידחת (דב' יג, 13) אך נדמה כי הוראתו שונה מזו שבדב' יז, 4. בדב' יג, 13 הפועל שמ"ע פותח את החוק ("כי תשמע באחת עריך..."), ומשמש ללא פועל דיבור או הגדה. לכן קשה לייחס לפועל שמ"ע משמעות משפטית כזו העולה מן ההקשר שבו מופיע הפועל בדב' יז, 4.

ההבדלים האלה שבין החוקים מורים כי החוק שבדב' יז מקל מהחוק שבדב' יג ביחסו אל החוטא. הקלה זו כפולה היא. במקום סקילה מיידית של החוטא, החוק בדב' יז מחייב את הנמען לדרוש ולברר את נכונות השמועה, באופן דומה לבירור הנערך לפני חרמת עיר הנידחת. ובנוסף, בדב' יז, 4 הוספת הציוויים "והגד לך ושמעת" מעבר לציווי "ודרשת היטב" מציבה עוד מגבלות בפני הוצאת העונש לפועל, ומביעה עמדה ברורה לטובת החוטא.

לפי הקריאה המוצעת כאן, החוק שבדב' יז, 2-7 מגביל את פעולותיו של הבא לדון לסקילה את העובד לאלוהים אחרים. הצבת ה"הגדה" כאחד השלבים המשפטיים הקודמים לסקילה גם פוטרת את הנמען, הוא השופט, מפעולה במקרים שבהם חסרה "הגדה" שכזו. אם כך, הכתוב פוטר את השופט מלחזור ולחפש אחרי עובדי אלילים כדי להענישם. מבחינת החוק, הדורש ש"יוגד" החוטא, די לו לשופט שיבואו המגידיים לפניו.²⁴ אך בעוד שניתן לפרש את החוק כמגביל את השופט ומקל על הנשפט, ניתן גם לומר שהחוק מותיר בידי השופט שיקול דעת מסוים במקרה הנידון ואולי אפילו מטיל עליו אחריות מסוימת. נוכל לתאר מצבים בהם "יימצא" איש או אישה העובדים לאלוהים אחרים, על ידי השופט עצמו או על ידי אחרים שמסרו דבריהם לשופט באופן בלתי פורמלי. במקרים שכאלה, בידי השופט להתעלם מן השמועות (ואולי אפילו מראות עיניו) עד שתגיע "ההגדה" הפורמלית. אך אם ירצה השופט, ושמא לדעת החוק זו היא חובתו, יוכל גם לסייע בידי ה"מוצאים" כדי שיצאו דבריהם מכלל שמועה ויבואו לכלל הגדה.

24. השוו למגמה דומה (לגבי חוק עיר הנידחת) הניכרת בספרי דברים צב (עמ' 153, ובדברי המהדיר שם) על הכתוב בדב' יג, 13: "כי תשמעו-ולא החזור והמצתת".

רשימה ביבליוגרפית

- E. Otto, "Aspects of Legal Reformulations in Ancient Cuneiform = אוטו, הבטים and Israelite Law", *Theory and Method in Biblical and Cuneiform Law: Revision, Interpolation and Development* (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series, 181), ed. B. M. Levinson, Sheffield 1994, pp. 160-198
- E. Otto, *Das Deuteronomium: Politische Theologie und Rechtsreform = אוטו, דברים in Juda und Assyrien* (Beihefte zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft, 284), Berlin 1999
- P. Bovati, *Re-Establishing Justice: Legal Terms, Concepts and = בובטי, צדק Procedures in the Hebrew Bible*, trans. M. J. Smith (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series, 105), Sheffield 1994
- S.R. Driver, *A Critical and Exegetical Commentary on = דרייבר, דברים Deuteronomy* (International Critical Commentary), New York 1895
- S. Holtz, *Neo-Babylonian Court Procedure* (Cuneiform = הולץ, הליך משפטי Monographs, 38), Leiden 2009
- S. Holtz, "A Common Set of Trial Terms", *Zeitschrift für = הולץ, מונחים משפטיים Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte* 17 (2011), pp. 1-14
- B. Wells, *The Law of Testimony in the Pentateuchal Codes* (Beihefte = וולס, החוק zur Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte, 4), Wiesbaden 2004
- B. Wells, "The Cultic Versus the Forensic: Judahite and = וולס, הליכים משפטיים Mesopotamian Judicial Procedures in the First Millennium B.C.E.", *Journal of the American Oriental Society* 128 (2008), pp. 205-232
- B. Levine, *The JPS Torah Commentary: Leviticus*, Philadelphia = לוויין, ויקרא 1989
- B. Levinson, *Deuteronomy and the Hermeneutics of Legal = לווינסון, דברים Innovation*, New York 1997
- F.R. Magdalene, *On the Scales of Righteousness: Neo-Babylonian = מגדלין, צדיקות Trial Law and the Book of Job* (Brown Judaic Studies 348), Providence, RI 2007
- J. Milgrom, *Leviticus 1-16: A New Translation with = מילגרום, ויקרא א-טז Introduction and Commentary* (Anchor Bible), New York 1991
- ספרי דברים = א.א. פינקלשטיין, ספרי על ספר דברים עם חלופי גרסאות והערות, ניו יורק תשנ"ג [ת"ש]
- R.D. Kunjummen, "The Syntax of Conditionals in Deuteronomy = תחביר and Translation of *wqatal* (Consecutive Perfects)", (Paper presented at the

annual meeting of the Society of Biblical Literature, Boston, 25 November
2008), n.p. [Cited 14 October, 2010]

U. Rütterswörden, *Von der politischen Gemeinschaft = מקהילה לקהל
zur Gemeinde: Studien zu Dt 16,18-18,22* (Bonner Biblische Beiträge 65),
Berlin 1987

רס"ג = ' קאפח, פירושי רבינו סעדיה גאון על התורה, ירושלים תשכ"ג

The Holy Bible, Containing the Old and the New Testament: Newly = KJV
Translated out of the Original Tongues, London 1611

Tanakh: The Holy Scriptures, Philadelphia 1985 = NJPS תרגום

The New Revised Standard Bible, New York 1989 = NRSV תרגום